

Tożsamość narodowa wpisana w górski krajobraz – *Hadzi Dimityr* Christo Botewa

Łukasz Koronkiewicz

Góry są nierozzerwalnie związane z procesem kształtowania tożsamości narodowej Bułgarii, stanowią nieodzowny element tamtejszego uniwersum symbolicznego. Krajobraz górski z charakterystycznymi masywami, takimi jak Riła, Piryn, Stara Płanina czy Rodopy, ma głębokie zakorzenienie w historii, kulturze i świadomości narodowej mieszkańców tego kraju. W bułgarskiej mitologii i legendach ludowych góry są często przedstawiane jako magiczne oraz tajemnicze miejsca, przestrzenie sprzyjające występowaniu paranormalnych zjawisk. Góry Bułgarii mają również znaczenie religijne, ponieważ w masywach Riła i Piryn znajdują się słynne klasztory prawosławne – Monastyr Rylski i Monastyr Baczkowski, które nie tylko są ważnymi ośrodkami duchowymi, ale także symbolizują bułgarską wiarę i tradycje.

Największe znaczenie mitotwórcze góry uzyskały podczas odrodzenia narodowego, a zwłaszcza ruchów narodowowyzwoleńczych, jak powstanie kwietniowe. To właśnie tam działały oddziały hajduków – zbuntowanych ludzi, którzy ze względu na panujące wówczas warunki społeczne byli uznawani bardziej za patriotów i obrońców ludu niż rozbójników, wskutek czego szybko stali się częścią panteonu bohaterów narodowych. Grupy hajduckie (czety) powstały w wyniku ucisku tureckich władców na lokalną ludność, a brawurowe czyny ich członków były sławione między innymi w pieśniach ludowych czy literaturze drugiej połowy XIX wieku. Latem hajducy ukrywali się w lasach, skąd prowadzili działania partyzanckie, początkowo przeciwko tureckim poborcom podatkowym, a później również dokonując napadów oraz rabunków na kupców i zamożnych ludzi.

Dziełem literackim ukazującym przestrzeń Starej Płaniny jako mityczne centrum ruchu hajduckiego jest ballada *Hadzi Dimityr* autorstwa Christo Botewa, który według polskiej bułgarystki Grażyny Szwat-Gyłybowej „dokonał pełnej identyfikacji toposu Bałkanu z nowocześnie rozumianym mitem bohaterskim”¹. Z kolei Jordan Eftimow zauważa, że w utworze tym po raz w pierwszy w historii bułgarskiej literatury została twórczo wykorzystana

---

¹ G. Szwat-Gyłybowa, *Balkan – „wynaleziona” przestrzeń narodowa Bułgarów*, „Slavia Meridionalis” 2007, nr 7, s. 117.

– mocno osadzona w paradygmacie europejskiego romantyzmu – figura Prometeusza (oraz mit prometejski)².

Utwór opowiada o śmierci bułgarskiego działacza niepodległościowego z okresu odrodzenia narodowego, będącej tragicznym wynikiem zaciętej walki z wojskami tureckimi na szczycie góry Buzłudża (*Бузлуджа*, dziś nazwanej na cześć bohatera właśnie Hadzi Dimityr). Postać ta stała się symbolem walki o wolność i niezależność państwa bułgarskiego w czasach panowania osmańskiego. Warto wspomnieć, że autor utworu mógł „między wierszami” ukryć wątek autobiograficzny, ponieważ sam był bojownikiem o sprawę bułgarską w czasie odrodzenia narodowego.

Istotną rolę w utworze odgrywa przyroda charakterystyczna dla krajobrazu górskiego. Postać junaka jest w wierszu pokazana jako bohater, któremu nawet natura pragnie ulżyć w chwili konania.

...Kto w krwawym boju padł za swobodę,

Ten nie umiera: Nad nim się żalą

Ziemia i niebo, zwierz i przyroda...

Zaangażowanie upersonifikowanej przyrody świadczy to o tym, jak wielkim szacunkiem i podziwem cieszyli się wojownicy, którzy ponieśli śmierć w walce o wolność, gdyż nawet tak potężna siła, jak natura w chwili śmierci staje się uległa i gotowa służyć junakowi podczas ostatniej drogi. Drapieżne zwierzęta, w tym orlica, wilk i sokół, które na ogół charakteryzuje bezwzględność i brutalność niezbędne do przetrwania w surowym górskim środowisku, stają się w tej sytuacji paradoksalnie opiekuńcze i okazują mu braterskie wręcz wsparcie. W takim sposobie funkcjonalizacji przyrody badacze twórczości Botewa rozpoznają zastosowanie europejskiego modelu romantycznej mitotwórczości, lecz połączonego z typowym dla baroku bestiariuszem. Barokowy typ symboliki zwierzęcej został jednak u Botewa całkowicie zhomogenizowany z bułgarskim środowiskiem górskim³.

Nikoła Georgiew charakteryzuje omawianą balladę jako utwór o wręcz pogańskim charakterze, ponieważ „pogańskie są obrazy samodiw, pogańskie jest doświadczenie przyrody, pogańskie jest zjednoczenie bohatera z wszechświatem, a wreszcie i przede

---

² Й. Ефтимов, *Двойното дъно на класиката: От Ботев и Вазов до Йовков и Далчев*, Пловдив 2010, s. 53–54.

³ Ibidem.

wszystkim pogańskie są nieustępliwość wobec śmierci oraz odróżnienie bohatera od idei, wszechświata, życia”⁴. Liczne nawiązania Botewa do legend i wierzeń ludowych, uosabianie przyrody oraz przenoszenie przez poetę elementów folkloru do rejestru twórczości artystycznej są dowodem na to, jak wielką wagę przykłada on również do przedchrześcijańskiej bułgarskiej tradycji i tożsamości umocowanej w kulturze ludowej⁵, uznając je za nośnik idei patriotycznych. W omawianym utworze przedstawione są – próbujące złagodzić męki bohatera za pomocą ziół czy zimnej wody – samodiwy, czyli magiczne istoty ubrane w biel, o eterycznej urodzie i nadludzkich mocach, które pojawiają się również w innych licznych dziełach kultur słowiańskich. Jest to charakterystyczne dla wszystkich krajów Europy Wschodniej i Południowej, gdyż mieszkające tam społeczeństwa są tradycyjnie powiązane z wiejskim życiem oraz bliskością przyrody. Zharmonizowanie ludzkiego życia z naturą, a także jego uzależnienie od sił atmosferycznych, pobudzało ludową wyobraźnię, zwłaszcza w czasach, kiedy nie rozumiano jeszcze wszystkich zjawisk zachodzących w świecie, dlatego wzbudzały one lęk, a ludzie próbowali wyjaśniać je za pomocą magii i sił nadprzyrodzonych.

... Tak leży Junak i dogorywa

A z nieba słońce gniewnie dopieka...

W przytoczonym opisie scenerii uwydatnia się także panująca na szczycie góry aura. Bohater umiera w ciepły, wręcz upalny dzień, a promienie słoneczne pogłębiają jego mękę, co również można rozważać w kategorii przenośni, gdyż opisany upał ponownie ma spowić żarem okupowaną ojczyznę. Sirma Danowa zauważa, że – powracający w balladzie Botewa – motyw zawieszonoego słońca został zaczerpnięty z ludowych pieśni żniwnych⁶, co ukazuje splecenie w utworze odrodzeniowych elementów patriotyczno-martyrologicznych z ludowym folklorem, nowoczesnej idei narodowej z tradycyjną kulturą agrarną. Podmiot liryczny wznosi ku górze błagalny śpiew o apokaliptycznym wręcz wydźwięku:

Słońce, goręcej

Pal tę niewolną ziemię!

---

⁴ Н. Георгиев, *Ботевата балада "Хаджи Димитър"* (опит за разбор), <https://liternet.bg/publish/ngeorgiev/120/balada.htm>, dostęp: 20.07.2024.

⁵ Dorota Gołek-Sepetliewa zauważa, że nawiązywanie przez Botewa do południowosłowiańskiej pieśni ludowej i legend hajduckich sprawia, że *Hadzi Dimityr* stanowi „przykład tekstu przesiąkniętymi elementami obcymi kulturowo dla przeciętnego polskiego odbiorcy”. D. Gołek-Sepetliewa, *«Hadzi Dimityr» Christo Botewa – obce elementy kulturowe w polskich przekładach*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2015, t. 28, s. 107–121.

⁶ С. Данова, *Природа на жертвоприношението в поезията на Ботев*, „Проглас” 2018, nr 2, s. 142.

Po upalnym dniu na szczycie góry zapada wieczór, a młodego junaka zaczynają nachodzić myśli świadczące o świadomości zbliżającego się końca. Jednakże trwający ból i cierpienie nie dają mu zasnąć i już zaraz na górze zaczyna świtać, a więc czas w utworze zatacza kolejny krąg, układając się w cykl wyznaczany ruchem Słońca. Utwór zostaje zamknięty klamrą zarówno chronologiczną, gdyż znów (jak w początkowych strofach utworu) nastaje dzień, jak i kompozycyjną – autor kończy wiersz, ponownie używając słów:

...*A z nieba słońce gniewnie dopieka...*

Mimo opisu potęgującej się męki bohatera, Christo Botew celowo nie doprowadza akcji do spodziewanego momentu śmierci, wspomina jedynie o ponownym zapadnięciu nocy, a więc jednocześnie sugeruje rychłe rozpoczęcie kolejnego cyklu, regulowanego pozycją Słońca względem horyzontu. W tym sensie *Hadzi Dimityr* unieśmiertelnia tytułowego junaka, zamykając jego tragiczne cierpienie w nierozdzielalnym, pozbawionym punktu kulminacyjnego, kręgu balansowania na granicy życia i śmierci, co z kolei przybliży jego losy do okrutnie ukaranego, cierpiącego bezustannie męki Prometeusza. Według Nikoły Georgiewa osadzenie przez Botewa akcji w czasie cyklicznym i odradzalnym (będącym wszak podstawowym modelem postrzegania czasu w tradycyjnych kulturach przedchrześcijańskich) „nadaje opisanemu w ten sposób dniowi znaczenie trwałej powtarzalności, wiecznej walki i zwycięstwa”⁷. Niewinność bohatera poświęcającego życie w imię wolności, składającego je wręcz w ofierze, dowodzi jednak, że w balladzie Botewa obecne są również wątki zaczerpnięte z chrześcijańskiego systemu mitologicznego.

Górski krajobraz nie tylko w balladzie *Hadzi Dimityr*, lecz także w całej literaturze bułgarskiej, stanowi wielowarstwową przestrzeń symboliczną, w którą wpisane są wyzwania i osobiste próby, ale również duchowe objawienia i estetyczne inspiracje. Siłę powiązania górskiego pejzażu z etosem bułgarskiej walki o wolność ukazują chociażby współczesne badania dotyczące lokalizacji grobu słynnego rewolucjonisty⁸, a praktyki komemoracyjne związane ze szczytem Buzłudża potwierdzają tezę o tej przestrzeni jako jednym z najważniejszych miejsc pamięci narodowej.

Bibliografia

---

⁷ Н. Георгиев, *op. cit.*

⁸ В. Бонева, *Гробът на Хаджи Димитър е под връх Хаджи Димитър в Стара Планина*, „История“ 2022, nr 1, s. 8–44.

Gołek-Sepetliewa Dorota, «*Hadzi Dimityr*» *Christo Botewa – obce elementy kulturowe w polskich przekładach*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2015, t. 28.

Szwat-Gylybowa Grażyna, *Balkan – „wynaleziona” przestrzeń narodowa Bułgarów*, „Slavia Meridionalis” 2007, nr 7.

Бонева Вера, *Гробът на Хаджи Димитър е под връх Хаджи Димитър в Стара Планина*, „История“ 2022, nr 1.

Георгиев Никола, *Ботевата балада "Хаджи Димитър" (опит за разбор)*, <https://litenet.bg/publish/ngeorgiev/120/balada.htm>, достъп: 20.07.2024.

Данова Сирма, *Природа на жертвоприношението в поезията на Ботев*, „Проглас” 2018, nr 2.

Ефтимов Йордан, *Двойното дъно на класиката: От Ботев и Вазов до Йовков и Далчев*, Пловдив 2010.